

ผี ผู้หญิง ชาติพันธุ์: การเมืองเรื่องการเข้าถึงในภาพยนตร์ เรื่องตะเคียน

ธนวัฒน์ ปัญญาพันธ์¹
ชุตินา ประภาศวุฒิสาร²

บทคัดย่อ

ตะเคียน (2547) เป็นภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับคนกะเหรี่ยง ในสถานการณ์การสร้างเขื่อนช่วงทศวรรษ 2520 และ 2530 ผู้กำกับเลือกนำเสนอเหตุการณ์ในอดีตดังกล่าวในรูปแบบของภาพยนตร์เพื่อตีแผ่ให้เห็นความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นกับกลุ่มชาติพันธุ์ กลวิธีหนึ่งที่ผู้กำกับเลือกนำเสนอเพื่อวิพากษ์อำนาจรัฐ ด้วยเงื่อนไขของอำนาจเหนือธรรมชาติคือการเข้าถึง การเข้าถึงผู้หญิงของผีนางตะเคียนในภาพยนตร์เผยให้เห็นกลยุทธ์ในการโต้ตอบอำนาจของผู้มีอำนาจน้อย ใน 3 ลักษณะ คือ การเข้าถึงเพื่อการสื่อสาร การเข้าถึงเพื่อใช้ร่างกายของผู้ถูกเข้าถึงเป็นเชลย และการเข้าถึงเพื่อชักจูงให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด นอกจากนี้การวิเคราะห์ภาพยนตร์ที่คัดสรรด้วยแนวคิดเรื่องการเข้าถึงยังย้อนกลับไปวิพากษ์มุมมองของรัฐไทยที่มีต่อคนกะเหรี่ยงเอง ว่ามีสถานภาพไม่ต่างจากผีที่เข้ามาสิงในพื้นที่ (เรือนร่าง) ของรัฐไทย

คำสำคัญ: ผี ผู้หญิง กลุ่มชาติพันธุ์ การเมืองเรื่องการเข้าถึง กะเหรี่ยง

¹ นิสิตหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย <Email: benzkiw@gmail.com>

² อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย <Email: chutima67@hotmail.com>

Ghost, Woman, Ethnicity: The Politics of Possession in the Film, Ta-Kien

Tanawut Panyanant³

Chutima Pragatwutisarn⁴

ABSTRACT

The Film, Ta-Kien (2003) narrated the construction of a big dam from 1977 to 1997, which affected the Karen ethnic group. The director presented this historical film from the perspectives and attitudes of the ethnic group and their experiences of serious injustice. The film used the supernatural power-possessed woman, Pee Nang Ta Kien, to demonstrate and criticize state power. This movie demonstrated 3 strategies in which people of low status interact with the state power in being spiritually possessed as a means for communication, guarantee, and influence. Furthermore, the analysis of the film and the concept of being possessed in the historical context reveals the Thai state's attitude toward the Karen people as ghosts in the Thai geo-body.

Keywords: Ghost, Woman, Ethnicity, The Politics of Possession, Karen

³ Phd student in Comparative Literature, Faculty of Arts, Chulalongkorn University
<Email: benzkiev@gmail.com>

⁴ Lecturer, Department of Comparative Literature, Faculty of Arts, Chulalongkorn University <Email: chutima67@hotmail.com>

บทนำ

ในช่วงต้นศตวรรษ 2500 เป็นต้นมา ประเทศไทยได้พยายามพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม จากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรม (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 8) นโยบายสำคัญของแผนพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนกะเหรี่ยงและพื้นที่ป่าไม้คือการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่เพื่อกักเก็บน้ำและผลิตไฟฟ้า ในการพัฒนาดังกล่าวรัฐไทยใช้ “วาทกรรมการพัฒนา” เพื่อสร้างความชอบธรรมในการดำเนินพันธกิจของรัฐ วาทกรรมพัฒนามีพื้นฐานความคิดมาจาก “การทำให้เป็นสมัยใหม่” ผ่านมุมมองของการเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่พึงปรารถนา กับสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา และการจัดกลุ่มในแนวดิ่ง โดยเรียงลำดับจากชั้นบนสุดคือกลุ่มที่พัฒนาแล้ว ลงสู่กลุ่มที่กำลังพัฒนา และลำดับล่างสุดคือกลุ่มด้อยพัฒนา หากมองอย่างผิวเผินการพัฒนาอาจถูกมองว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้สังคมมีสภาพที่พึงปรารถนามากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม นักวิชาการ อาทิ มิเชล ฟูกูเกต์ (Michel Foucault) ได้พยายามชี้ให้เห็นแล้วว่า การพัฒนาเป็นเพียงชุดความคิดที่ไม่ตายตัว และสามารถเปลี่ยนแปลงความหมายได้ตลอดเวลา อำนาจที่อยู่เบื้องหลังชุดความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอาจสอดคล้องกับทฤษฎีอื่น ๆ ที่สามารถใช้ในการสร้างความชอบธรรม การควบคุม การจัดการ และการกำจัดสิ่งอื่น (Charoensin-o-larn, 1999) การพัฒนาเพื่อนำพาประเทศไปข้างหน้าเป็นวาทกรรมที่รัฐพยายามสร้างและกลบเกลื่อนความรุนแรงที่รัฐกระทำกับกลุ่มคนชายขอบ โดยเฉพาะกลุ่มชาตินักรบและคนต่างด้าว ดังนั้นผลกระทบที่ถูกมองว่ามีขนาดเล็กที่เกิดขึ้นระหว่างหรือหลังจากการดำเนินงานจึงถูกกลบเกลื่อนด้วยผลประโยชน์และถือเป็นการเสียสละเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชาติ นอกจากนี้ กรณียของชุมชนชาตินักรบกะเหรี่ยงซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าชายแดนระหว่างรัฐไทยกับเมียนมาไม่ถูกนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐอย่างแท้จริงภายใต้ค่านิยมของรัฐสมัยใหม่ กลุ่มคนดังกล่าวจึงมีสภาพแตกต่างจากคนต่างด้าว ผู้เข้ามาอาศัยในดินแดนของรัฐ และเป็นผู้มีอำนาจน้อยในสังคมไทย การดำรงอยู่ของคนเหล่านี้ในพื้นที่ใช้สอยของรัฐจึงมีต่างจากการขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของรัฐ ยิ่งไปกว่านั้น หากกลุ่มคนเหล่านี้ขัดขึ้นต่อต้านจะถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของชาติ พื้นที่ในประวัติศาสตร์การพัฒนาชาติจึงมิได้มีไว้เพื่อบันทึกปัญหาหรือผลกระทบที่คนชายขอบเหล่านี้ต้องเผชิญจากวาทกรรมการพัฒนา

มีงานศึกษาที่พูดถึงผลกระทบและการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อต่อต้านการสร้างเขื่อน อาทิ เชื่อมกับความขัดแย้งขบวนการทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษาการเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน จังหวัดกาญจนบุรี (พ.ศ.2525-2531) (Kraipakorn, 2005) ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามีการต่อต้านโดยอาศัยความเชื่อทางศาสนาพุทธและความเชื่อเหนือธรรมชาติร่วมด้วย (การอุปสมบทหมู่และการสักการะดวงวิญญาณของสมเด็จพระนเรศวร) ซึ่งเป็นการต่อสู้โดยตรงในช่วงสถานการณ์ดังกล่าวเพื่อต่อต้านการสร้างเขื่อน นอกจากนี้ เฉลิม วงศ์พิมพ์ ผู้กำกับภาพยนตร์ได้หยิบยกปมปัญหาดังกล่าวมาสร้างเป็นภาพยนตร์ในภายหลัง เฉลิมให้สัมภาษณ์ไว้ว่า ตะเคียน ได้รับแรงบันดาลใจมาจากชีวิตประวัติดูคำทองชาวกะเหรี่ยง ผู้ได้รับผลกระทบจากการย้ายถิ่นฐานในเหตุการณ์การสร้างเขื่อนที่สังขละบุรี (ซึ่งปรากฏชื่อตัวละครคำทองเป็นตัวละครเอกในภาพยนตร์) หากสังเกตช่วงเวลาของการฉายภาพยนตร์ (พ.ศ.2547) จะเห็นว่าการนำเสนอมีได้เป็นไปเพื่อการต่อต้านการสร้างเขื่อนโดยตรง แต่เป็นการฉายภาพอดีตอันเลวร้ายที่รัฐเคยกระทำกับคนชายขอบ

ผู้กำกับเลือกนำเสนอเหตุการณ์ดังกล่าวผ่านภาพยนตร์แนวสยองขวัญหรือภาพยนตร์ผี (หนังผี) ซึ่งมีลักษณะของการผสมผสานระหว่างภาพความจริงกับแฟนตาซีภายใต้เงื่อนไขของอำนาจและการกระทำของผี การสร้างเนื้อเรื่องบนฐานของภาพยนตร์ผีจึงเอื้อให้ผู้กำกับแปรเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่อาจต่างไปจากโลกแห่งความเป็นจริงที่ถูกอ้างถึง เช่น ภาพตัวแทนของกะเหรี่ยงหรือผีนางตะเคียนที่ออกมาต่อสู้กับอำนาจรัฐ ดังนั้นนอกจากการต่อต้านโดยตรงผ่านการออกมาเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น การอุปสมบทหมู่และการสักการะดวงวิญญาณของสมเด็จพระนเรศวรแล้ว ภาพยนตร์ถือเป็นพื้นที่ทางภาษา (ภาพ) ในการเล่าเรื่องและการโต้ตอบอำนาจอีกทางหนึ่งที่ผู้กำกับเลือกใช้

ภาพยนตร์เรื่องตะเคียนกำกับโดยเฉลิม วงศ์พิมพ์ ถูกฉายครั้งแรกในปี 2547 ตะเคียนเป็นภาพยนตร์แนวสยองขวัญที่ผู้กำกับเล่าเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโดยเชื่อมโยงกับตัวละครผีนางตะเคียน แม้ผีนางตะเคียนในภาพยนตร์จะมีได้เป็นวิญญาณของคนกะเหรี่ยงโดยตรง แต่เธอถูกนำเสนอในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนกะเหรี่ยงในท้องถิ่นยำเกรงใกล้เคียงกับความเชื่อเรื่องผีป่าผีดงของคนที่อาศัยอยู่ในป่าเขา เนื้อเรื่องภาพยนตร์เล่าถึงการยึดครองพื้นที่ป่าของรัฐไทยเพราะต้องการพื้นที่ขนาดใหญ่ในการสร้างเขื่อนบริเวณอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี แต่ทว่าพื้นที่ป่าผืนนี้มีกลุ่มคนกะเหรี่ยงและผีนางตะเคียนอาศัยอยู่ก่อนแล้ว รัฐจึงต้องจัดการ

กับคนและผีเหล่านี้เสียก่อน ลำดับแรกภาครัฐได้จัดสรรพื้นที่ห่างไกล (ซึ่งไม่เหมาะสมต่อการดำเนินชีวิต) เพื่อบังคับให้คนกะเหรี่ยงย้ายถิ่นฐานไปอาศัยอยู่ ลำดับต่อมาคนของรัฐพยายามจำกัดอำนาจของผีนางตะเคียนด้วยการสะกดวิญญาณของเธอเอาไว้ (โดยแยกตตะเคียนออกจากต้นแล้วล้อมด้วยสายสิญจน์ไว้) แต่เมื่อเวลาผ่านไปได้เกิดเหตุการณ์ที่ทำให้ผีนางตะเคียนหลุดจากการถูกสะกด กล่าวคือเธอพยายามสื่อสารกับพรลูกสาวของกำนันวิทยาเพื่อขอความช่วยเหลือด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การเข้าฝัน การปรากฏตัวให้เห็น และการเข้าถึง ในท้ายที่สุด ภาพยนตร์จบลงด้วยเหตุการณ์อุทกภัยจากผีมีนางตะเคียน บทความนี้ จึงสนใจศึกษาการตอบโต้อำนาจอย่างซับซ้อนระหว่างรัฐและกลุ่มชาตินพันธุ์ในพื้นที่ภาพยนตร์ผี

การตอบโต้อำนาจโดยการใช้ผีในภาพยนตร์ทำได้หลายวิธี เช่น การปรากฏเรือนร่างอันน่าเกลียดน่ากลัวเพื่อหลอกหลอน การเปิดเผยความจริงอันโหดร้ายที่ถูกฝังกลบไปพร้อมกับความตาย การใช้ความรุนแรงด้วยการกินอวัยวะภายในและการทำร้ายร่างกาย และการเข้าถึง เป็นต้น เช่นเดียวกันนี้ ภาพยนตร์เรื่องตะเคียนได้ชี้ให้เห็นว่าผีนางตะเคียนพยายามใช้อำนาจความเป็นผีของตนเองตอบโต้อำนาจรัฐหลายรูปแบบ เช่น การหลอก การฆ่า การแสดงอิทธิฤทธิ์เหนือธรรมชาติ เป็นต้น แต่ก็ไม่ได้ผล ทว่ากลวิธีที่เธอสามารถเอาชนะอำนาจรัฐได้คือการเข้าถึง ในบทความนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการเมืองเรื่องการเข้าถึงซึ่งเชื่อมโยงตัวละครผู้หญิงและกลุ่มชาตินพันธุ์ในภาพยนตร์เรื่องตะเคียน ซึ่งโดยทั่วไปการศึกษาเรื่องการเข้าถึงมักเป็นงานศึกษาในทางมานุษยวิทยาและวิทยาศาสตร์จิตวิทยา ในขณะที่งานศึกษาทางด้านวรรณกรรมและภาพยนตร์โดยเฉพาะในงานศึกษาไทยมิได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องการเข้าถึงมากนัก จากการศึกษาวรรณกรรมและภาพยนตร์ผีไทยที่เชื่อมโยงกับกลุ่มชาตินพันธุ์พบว่าในปัจจุบันมีเพียง 2 เรื่องเท่านั้น ที่ตัวละครผีเลือกใช้กลวิธีการเข้าถึงในการตอบโต้อำนาจ ได้แก่ วรรณกรรมเรื่องตุ๊กตา ของวานิช จรุงกิจอนันต์ และภาพยนตร์เรื่องตะเคียนกำกับโดยเฉลิม วงศ์พิมพ์ อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงที่ถูกใช้ในเรื่องทั้งสองมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในตุ๊กตาผู้เขียนเลือกให้วิญญาณของเด็กหญิงเชื้อสายเขมรเข้าถึงตุ๊กตาโรงงานเพื่อสื่อสารกับเด็กหญิงชาวไทยให้ช่วยปลดปล่อยแรงงานเด็ก ในขณะที่ตะเคียนผู้กำกับเลือกใช้ผีนางตะเคียนในฐานะตัวแทนของคนกะเหรี่ยงเข้าถึงพรลูกสาวของกำนันวิทยาเพื่อสื่อสารและต่อรองกับคนของรัฐไทยในกรณีการสร้างเขื่อน นอกจากรูปแบบการเข้าถึงมีความแตกต่างกันแล้ว เป้าหมายในการต่อสู้ต่อรองของวรรณกรรมและภาพยนตร์ทั้งสองยังมีความแตกต่างกันด้วย ทั้งนี้ การเข้าถึงในบทความนี้ที่ผู้วิจัยให้ความสนใจ

ในการศึกษาคือกลยุทธ์อำนาจของเพศหญิงและผู้มีอำนาจน้อย ดังนั้นในบทความนี้ ผู้วิจัยจึงให้ความสนใจด้วยบทที่สอดคล้องกับประเด็นดังกล่าวคือภาพยนตร์เรื่องตะเคียน

การเข้าถึง (possession) weapon

การเข้าถึง (possession) มีหลายความหมาย หลายรูปแบบ และเป็นแนวคิดที่มีความซับซ้อน ในการทบทวนแนวคิดดังกล่าวจะพบกลุ่มคำสำคัญดังนี้ 1. กลุ่มคำที่เกี่ยวกับความเชื่อในการติดต่อสื่อสารกับวิญญาณโดยอาศัยสื่อกลาง ได้แก่ การเข้าถึง (possession) ความเชื่อเกี่ยวกับการทรงเจ้าเข้าผี (shamanism) และร่างทรง (mediumship) 2. กลุ่มคำที่เกี่ยวกับสภาวะอาการ ได้แก่ สภาวะกึ่งไม่รู้สึกรู้ตัวหรือการเข้าฌาน (trance) ซึ่งเป็นโรคทางจิตประเภทหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมอารมณ์ที่ส่งผลต่อความผิดปกติทางบุคลิกภาพ (hysterical symptoms) การแยกตัวออก (dissociation) โรคหลายบุคลิก (dissociative identity disorder) และความบ้าหรือวิกลจริต (madness) และ 3. กลุ่มคำที่เกี่ยวกับความหมายหรือการตีความ ได้แก่ กลยุทธ์ (tactic) การแสรังป่วย (malingering) และอาวุธ (weapon) เมื่อพิจารณาจากคำสำคัญเหล่านี้เห็นได้ว่าการเข้าถึงถูกอธิบายในหลายศาสตร์ โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์จิตวิทยา ซึ่งพยายามอธิบายปรากฏการณ์การเข้าถึงว่าเป็นอาการทางจิตประเภทหนึ่งที่เรียกว่า บุคลิกภาพแตกแยก (dissociative disorder) หรืออาจเรียกให้เข้าใจง่ายขึ้นว่าโรคหลายบุคลิก เนื่องจากการเข้าถึงเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่แปรเปลี่ยนของมนุษย์ในช่วงเวลาและเกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติ ซึ่งไม่มีทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์นี้ได้อย่างแน่ชัด อย่างไรก็ตาม ลักษณะโดยทั่วไปของการเข้าถึงคือความสัมพันธ์ของการเชื่อมประสานระหว่างโลกของมนุษย์ (human world) กับโลกของจิตวิญญาณ (world of spirits) การเชื่อมประสานดังกล่าวอาจเป็นไปได้ในทางที่ดีหรือไม่ดีก็ได้

เมื่อมีการเข้าถึง ผู้ที่ถูกสิงจะมีอาการผิดปกติบางอย่างที่แตกต่างจากพฤติกรรม อัดลัษณ์ หรือตัวตนปกติของเขา (Bourguignon, 1976; Bourguignon & Pettay, n.d.) Erika Bourguignon อธิบายว่า ความเชื่อเรื่องการเข้าถึงมีรากฐานมาจากแนวคิดต่าง ๆ ที่อธิบายการดำรงอยู่ของมนุษย์ (human being) เพื่อยืนยันว่ามี การแยกส่วนขององค์ประกอบ เช่น ร่างกาย ความคิดจิตใจ ความเป็นอัตบุคคล ตัวของตัวเอง ชื่อ อัดลัษณ์ จิตวิญญาณ (soul or souls) เป็นต้น การเข้าถึงคือการแสดงออกทางพฤติกรรมที่เมื่อหนึ่งองค์ประกอบเดิมหรือมากกว่านั้นถูกแยกออก

และถูกแทนที่ด้วยองค์ประกอบอื่น หรือองค์ประกอบอื่นเข้ามาเปิดแทรกโดยไม่ละทิ้งองค์ประกอบเดิม (Bourguignon, 2004b)

ลักษณะข้างต้นเป็นการอธิบายการแสดงออกของผู้ที่ถูกเข้าถึง ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงการแสดงออกทั้งทางกายภาพและจิตวิญญาณจากปกติสู่ความเป็นอื่นอย่างไรก็ตาม ความหมายของการเข้าถึงตามความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติเกิดจากการที่มนุษย์คนหนึ่งหรือสิ่งอื่นใดถูกวิญญาณ ผี ซาดาน หรือสิ่งเหนือธรรมชาติอื่นเข้าถึงร่าง ซึ่งอาจเรียกว่า “ผีเข้า” หรือ “ผีสิง” แม้ในทางภาษาในวัฒนธรรมไทยจะสามารถจำแนกความแตกต่างระหว่างผีสิงกับร่างทรงหรือม้าขี่ออกจากกันอย่างเข้าใจได้ง่าย แต่ก็ไม่ว่าจะปฏิเสธได้ว่ากระบวนการของร่างทรงก็มีส่วนทับซ้อนกับการเข้าถึงเช่นเดียวกัน ดังนั้น ภายใต้แนวคิดการเข้าถึง (possession) จึงถูกอธิบายในฐานะช่องทางในการติดต่อสื่อสารระหว่างสิ่งเหนือธรรมชาติกับมนุษย์ใกล้เคียงกันนี้ Cohen (2008) ทบทวนแนวคิดเรื่องการเข้าถึงโดยวิญญาณ (spirit possession) ว่า การเข้าถึงสามารถแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์จากคนโดยทั่วไปสู่การเป็นอื่น (คล้ายกับการเป็นร่างทรงหรือม้าขี่) มักเป็นไปในแง่ดี และอีกรูปแบบหนึ่งคือการเข้าถึงที่นำไปสู่ความเจ็บป่วยหรือเป็นไปในทางลบ (ลางร้าย โชคร้าย)

เนื่องจากการเข้าถึงถูกอธิบายด้วยหลายแนวคิด บทความชิ้นนี้วิเคราะห์การเข้าถึงที่สอดคล้องกับบริบทการเข้าถึงที่ปรากฏในภาพยนตร์ที่คัดสรร ภาพยนตร์เรื่องตะเคียนนำเสนอกลวิธีการต่อรองและตอบโต้อำนาจรัฐของผีนางตะเคียนด้วยการเข้าถึงที่สามารถตีความได้สอดคล้องกับแนวคิด 4 แนวคิด ได้แก่ การเข้าถึงเพื่อการสื่อสาร การเข้าถึงเพื่อใช้ร่างกายของผู้ถูกเข้าถึงเป็นเฉลย การเข้าถึงเพื่อชักจูงให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด และการเข้าถึงในฐานะพิธีกรรมของการเปลี่ยนผ่าน

การเข้าถึงกับความต้องการในการสื่อสาร การยึดครองเรือนร่าง และการชักจูงของผี

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยพยายามอธิบายการเข้าถึงผ่านแนวคิดเรื่องการสื่อสาร (communication) เพื่อชี้ให้เห็นการต่อรองเชิงอำนาจของผู้มีอำนาจน้อยที่ต้องสื่อสารผ่านเงื่อนไขของการเข้าถึง Beneduce and Taliani (2006, p. 433) พูดถึงการเข้าถึงในงานของ Lambek (1980) โดยอธิบายว่าการเข้าถึงหมายถึงการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ระหว่างมนุษย์และวิญญาณ สิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ตายจากไปแล้ว

หรือจากสิ่งหนึ่งสู่อีกสิ่งหนึ่ง และบทบาทหน้าที่ของการเข้าถึงขึ้นอยู่กับเนื้อหาและบริบทเฉพาะของสารที่ถูกส่งผ่านในระบบการสื่อสาร ระบบการสื่อสารในที่นี้ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ วิญญาณ (spirit) เจ้าของร่าง (host) และผู้เข้าร่วม (third party ซึ่งอาจมีบทบาทในฐานะ intermediary ในกรณีศึกษาที่ Lambek ยกมาอธิบาย (กรณี Mayotte และ Mohedja) ซึ่งให้เห็นว่าในขณะที่เจ้าของร่าง (host) ถูกเข้าถึง เขาไม่สามารถมีสื่อบริหารที่ส่งผ่านระหว่างวิญญาณกับผู้เข้าร่วมได้ ในกรณีตัวอย่างวิญญาณต้องการส่งสารไปถึงเจ้าของร่าง ดังนั้นวิญญาณจึงทิ้งข้อความไว้กับผู้เข้าร่วมเพื่อส่งต่อ “สาร” ดังกล่าวไปยังเจ้าของร่างอีกทอดหนึ่ง) แม้ในงานศึกษาของ Lambek จะให้ความสำคัญกับข้อความหรือสารที่ถูกสื่อในระหว่างการเข้าถึง แต่ในกรณีศึกษาของเขานั้นตั้งอยู่บนเงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้งสามด้วยความใกล้ชิด (โดยเฉพาะการเป็นเครือญาติเดียวกัน) บทบาทหน้าที่หลักของการเข้าถึงจึงหมายถึงการเตือน การให้คำแนะนำและการเยียวยา รักษา กล่าวคือ ในกรณีศึกษาของเขา วิญญาณ Mze Bunu ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของ Nuriatty เข้าสิงร่างของ Mohedja ได้ให้คำแนะนำในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกแก่ Nuriatty เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาตัวบทที่คัดสรร ภาพยนตร์เรื่องตะเคียนนำเสนอนี้อาของการสื่อสารในลักษณะของการต่อรองอำนาจที่ต่างออกไป

ตะเคียนมีแก่นเรื่องเกี่ยวกับการวิพากษ์วาทกรรมการพัฒนา โดยการตีแผ่ให้เห็นความอยุติธรรมและผลเสียที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ ภาพยนตร์นำเสนอความพยายามในการต่อสู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ของผีนางตะเคียน เช่น การพูดโดยตรง การใช้ความรุนแรงด้วยการหลอกและการทำร้ายร่างกาย แต่ทว่าเสียงของเธอ “ไม่ถูกได้ยิน” ในขณะที่การใช้ความรุนแรงของเธอก็ถูกตอบโต้กลับด้วยความรุนแรงเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ในช่วงพีค (peak) ของภาพยนตร์ผู้กำกับเลือกนำเสนอให้ผีนางตะเคียนเลือกวิธีการเข้าถึงเพื่อต่อรองอำนาจกับผู้กดขี่ ซึ่งทำให้การต่อรองอำนาจของเธอมียุคมากขึ้น และเธอได้รับชัยชนะในเวลาต่อมา

ในภาพยนตร์เรื่องตะเคียน หลังจากที่ผีนางตะเคียนถูกจำกัดอำนาจด้วยการสะกดวิญญาณ เธอพยายามติดต่อสื่อสารกับพรลูกสาวกำนันวิทยา (กำนันผู้เป็นตัวแทนของรัฐในการปกครองท้องถิ่นที่มีกลุ่มคนกะเหรี่ยงอาศัยอยู่) เพื่อขอความช่วยเหลือให้ปลดปล่อยเธอจากการสะกดอำนาจ ได้แก่ การเข้าฝันและการปรากฏตัว หลังจากที่ได้รับปลดปล่อย ผีนางตะเคียนเลือกสิงตัวละครพร และใช้ร่างของพรในการส่งสารต่อรองกับกำนันวิทยาและไตรหวัหน้าวิศวกรสำหรับการสร้างเขื่อน และเขาเป็นสามีของพร (พรและไตรพบรักกันในช่วงโครงการสร้างเขื่อน) ข้อความ

ที่ผีนางตะเคียนส่งผ่านร่างของพรคือ “ถ้ามันไม่เอาภูขึ้นมาจากน้ำ พวกมันก็จะไม่มีแผ่นดินอยู่” หลังจากนั้นพรก็สลบไป กำนันวิทยาและคำทองหนุ่มกะเหรี่ยงผู้ตกหลุมรักพร จึงต้องดำน้ำลงไปใต้น้ำเพื่อขอขมาและทำพิธีขุดต่อตะเคียนขึ้นมาเพื่ออัญเชิญให้ผีนางตะเคียนไปสถิตในที่อื่นอย่างนอบน้อม อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมดังกล่าวถูกไตร่ตรองเนื่องจากไตร่ไม่พอใจที่ผีนางตะเคียนพยายามพังเขื่อนและทำให้เขื่อนที่เขาส่งสร้างเกิดความเสียหาย

การสื่อสารของผีนางตะเคียนโดยอาศัยกระบวนการของการเข้าถึงพรช่วยให้เสียงของเขามีพลังและถูกรับรู้ในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น เมื่อพิจารณาสารที่ผีนางตะเคียนประกาศเจตจำนงต่อสาธารณะ เห็นได้ว่าบทบาทหน้าที่ของการเข้าถึงเพื่อสื่อสารในครั้งนี้เป็นไปเพื่อการเตือนและการข่มขู่ด้วยความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติว่าหากไม่ปฏิบัติตามที่เธอได้บอกเอาไว้จะเกิดมหันตภัยหรือเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้นจนต้องสูญเสียที่อยู่อาศัย และในตอนท้ายของเรื่อง ผู้กำกับนำเสนอด้วยภาพของอุทกภัย

ดังนั้น บทบาทหน้าที่และรูปแบบหนึ่งของการเข้าถึง จึงเป็นไปเพื่อการเชื่อมต่อเพื่อการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งอาจเป็นการสื่อสารเพื่อการเยียวยารักษาหรือการข่มขู่เตือน ในมุมมองของการต่อรองอำนาจ การสื่อสารผ่านการเข้าถึงอาจตีความได้ว่าเป็นกลไกหรือกลยุทธ์ของผู้มีอำนาจน้อยในการหยิบยืมอำนาจเหนือธรรมชาติมาเพื่อสร้างอำนาจพิเศษภายใต้เงื่อนไขของพื้นที่และเวลาที่เฉพาะ เพื่อประกาศเจตจำนงของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่อการกระทำต่าง ๆ ของผู้มีอำนาจเหนือกว่า

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างระหว่างการเข้าถึงเพื่อสื่อสารในงานศึกษาของ Lembek กับผีนางตะเคียน คือ การเข้าถึงในนามตะเคียน มิได้มีเพียงบทบาทหน้าที่เพียงเพราะความต้องการในการสื่อสารเท่านั้น ผีนางตะเคียนใช้การเข้าถึงเพื่อใช้ร่างกายของผู้ถูกเข้าถึงเป็นเฉลย ลักษณะใกล้เคียงกับผีสิงในพิธีกรรมการไล่ผี (exorcism) ซึ่งมักจะให้ผลในแง่ลบหรือผู้ที่ถูกผีสิงจะได้รับผลกระทบทางใดทางหนึ่งต่อร่างกาย

Lewis (1971) ซึ่งให้เห็นว่า การเข้าถึงสามารถถูกใช้ในความหมายของการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านคนกลางคือร่างทรง ห้องทำพิธีของร่างทรงถูกนิยามในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในสังคม โดยแยกความแตกต่างของการเข้าถึงจากฐานความเชื่อทางศาสนา ลัทธิ พิธีกรรมแบบศูนย์กลางกับชายขอบสู่การมองแบบการรักษาสุขภาพ หรือการแพทย์ (medicalization) ออกเป็น 2 ประเภท คือ

การเข้าถึงแบบศูนย์กลาง (central possession) และการเข้าถึงแบบชายขอบ (peripheral possession) ร่างทรงแบบศูนย์กลางคือรูปแบบการเข้าถึงที่เกิดจากผีหรือวิญญาณที่อยู่บนฐานของศีลธรรมอันดีงามในสังคม ในขณะที่ร่างทรงแบบชายขอบเกิดจากผีที่ทำให้เกิดการคุกคามระบบระเบียบของสังคม (Lewis, 1971) เขากล่าวว่า “การเข้าถึงผู้ชายถูกตีความว่ามาจากผีบรรพบุรุษซึ่งเป็นการเข้าถึงที่พึงปรารถนาและสร้างสรรค์ ในขณะที่การเข้าถึงผู้หญิงถูกวินิจฉัยว่าเป็นผลที่มาจากกรกระทำของผีร้ายที่เป็นอันตรายและสร้างความเจ็บป่วย โกลัศเคียงกันนี้ ในงานศึกษาของมาร์ติน เซลิกันแมน (Martin Seligman) เขาพบว่ามัลทิพิซิตี้ที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึง 2 ลัทธิ คือ 1) ลัทธิการเข้าถึงหลัก ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษและศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งเป็นการเข้าถึงในแบบของผู้ชาย 2) ลัทธิการเข้าถึงนอกรีต ซึ่งจะมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่วิญญาณของสิ่งอื่นที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงและทำให้ผู้หญิงเจ็บป่วย (Lewis, 1971, p. 121) นอกจากผีหรือวิญญาณอันชั่วร้ายจากภายนอกจะถูกจำกัดให้สัมพันธ์กับการเข้าถึงผู้หญิงแล้ว Lewis ยังกล่าวว่า ความเชื่อเรื่องการเข้าถึงแบบชายขอบ (marginal possession religions) ยังถูกเชื่อมโยงกับผู้ชายที่มีสถานะทางสังคมระดับล่างด้วย (Lewis, 1971, p. 121) ลักษณะสำคัญของการเข้าถึงแบบชายขอบที่แตกต่างจากการเข้าถึงแบบศูนย์กลางคือ ความเจ็บป่วย ความไม่พึงประสงค์ (unsolicited) และไม่สามารถควบคุมได้ เมื่อพิจารณาภาพยนตร์เรื่องตะเคียน ผีนางตะเคียนมีความคลุมเครือระหว่างการเข้าถึงแบบศูนย์กลางกับการเข้าถึงแบบชายขอบ เนื่องจากในด้านหนึ่งภาพยนตร์ฉายให้เห็นว่าผีนางตะเคียนถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เธอมีอำนาจมากและเป็นที่ยำเกรงของผู้ที่อาศัยอยู่ในป่า แม้เธอจะมีได้เป็นผีบรรพบุรุษ แต่ในฐานะตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเธอจึงมีลักษณะของการเป็นผีต่างถิ่น (foreign spirit) (อย่างไรก็ตาม การเป็นคนต่างถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงจะถูกอภิปรายในหัวข้อต่อไป) การเข้าถึงพรของผีนางตะเคียนทำให้พรสลับกลายเป็นเจ้าหญิงนิทรา ถือเป็นความเจ็บป่วยในรูปแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ภาพยนตร์ฉายให้เห็นว่าตัวละครผีนางตะเคียนไม่ได้มีเจตนาเพื่อทำร้ายพร แม้เธอจะทำให้พรสลับไปก็ตาม เมื่อพิจารณาจากในภาพยนตร์หลังจากที่ก้านนวิทยาและคำทองได้ขอขมาผีนางตะเคียนแล้ว พรก็สามารถตื่นขึ้นมาด้วยสภาพที่สมบูรณ์ งานศึกษานี้ตีความกลวิธีดังกล่าวว่าเป็นการเข้าถึงเพื่อยึดครองเรือนร่างและใช้ร่างกายของผู้ถูกเข้าถึงเป็นเชลย เพราะเมื่อผีนางตะเคียนได้ทุกอย่างตามที่เธอร้องขอจากก้านนวิทยาแล้ว เธอจึงปล่อยร่างและวิญญาณของพรกลับคืนสู่สภาพเดิม

นอกจากการยึดครองเรือนร่างของพรแล้ว ผีนางตะเคียนได้พยายามชักจูงพรให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด กล่าวคือ ก่อนที่พรจะถูกผีนางตะเคียนเข้าถึง เธอฝันและเห็นผีนางตะเคียนปรากฏตัวเพื่อขอความช่วยเหลือ ผีนางตะเคียนพูดกับเธอว่า “ขอร้อละ พวกเธอช่วยเลิกทำร้ายพวกเราซักที ฉันเจ็บปวดเจียนตายอยู่แล้ว” และ “ช่วยฉันด้วย” ประโยคข้างต้นแสดงให้เห็นว่าผีนางตะเคียนพยายามติดต่อสื่อสารกับพรเพื่อหว่านล้อมด้วยการแสดงความน่าสงสารให้พรเกิดความเห็นอกเห็นใจ การปรากฏตัวของผีนางตะเคียนต่อหน้าพรเป็นการปรากฏตัวด้วยเรือนร่างที่ผู้หญิงสวย ซึ่งไม่มีเจตนาทำให้เธอหวาดกลัว และหลังจากที่ผีนางตะเคียนออกจากการเข้าถึงไปแล้ว พรได้รับการเปลี่ยนผ่านจากพรคนเดิมที่หลงติดในวาทกรรมการพัฒนากลายเป็นพรคนใหม่ที่เห็นเบื้องหลังอันโหดร้ายของวาทกรรมดังกล่าว ในมุมมองนี้การเข้าถึงอาจสามารถถูกมองว่า เป็นโรค/ความเจ็บป่วย หรือโรคติดต่อ Morris อ่างการแปลความหมายของคำว่า *mono no ke* ของ Arthur Waley ว่าหมายถึง “infection” ซึ่งเชื่อมโยงการเข้าถึงเข้ากับการเจ็บป่วยทางจิต มุมมองดังกล่าวอธิบายว่าการถูกสิงเกิดจากการถูกชักจูงทางวาทจากภูตปิศาจหรือชาตาน ซึ่งทำให้เกิดการลุกลามหรือการติดต่อเช่นเดียวกับการติดเชื้อโรค (Bargen, 1997, p. 8) ดังนั้นการที่พรเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดหลังจากการถูกเข้าถึง ตามแนวคิดดังกล่าวและการตีความว่า ผีนางตะเคียนคือตัวแทนของกลุ่มชาตินิพนธ์กะเหรี่ยง (อย่างไรก็ตาม การอธิบายนี้ต่างจากการเข้าถึงในมุมมองของ Lambek ที่อธิบายว่าผู้ถูกเข้าถึงหรือ host จะไม่มีการรับรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นในระหว่างการถูกสิง) ในกระบวนการดังกล่าวภายใต้ความกดดันและการระบิดความกดดันออกมาผ่านการเข้าถึง Bargen กล่าวว่า พิธีกรรมการเข้าถึงสามารถถูกตีความได้เป็น 2 ปฏิบัติการของการเปลี่ยนผ่าน กล่าวคือการเข้าถึงเริ่มต้นจากการแสดงดราม่าที่สนองต่ออำนาจที่ไม่ยุติธรรมและการกดขี่ทางจิตใจของผู้หญิงด้วยการลั้มล้างหรือขบถต่ออำนาจที่ครอบงำอยู่ กระบวนการนี้จบลงด้วยความพยายามของหมอผีในการระงับความหงุดหงิดของผู้หญิงและป้องกันการปรับโครงสร้างทางสังคมใหม่ และในท้ายที่สุด การเข้าถึงจะเป็นกระบวนการหนึ่งของการเปลี่ยนผ่านข้ามพรมแดนที่ไม่ทิ้งร่องรอยความขุ่นเคืองทางสังคมให้กับผู้หญิง เพราะพวกเธอจะกลับเข้าไปรับกฎระเบียบและอยู่ภายใต้การครอบงำของสังคม อย่างไรก็ตาม บุคคลที่ถูกเข้าถึงจะประสบกับการเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่างที่สำคัญเนื่องจากการเข้าถึงคือ “พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน” (Bargen, 1997, p. 7)

ภาพยนตร์เรื่องตะเคียนนาเสนอให้เห็นการสื่อสารระหว่างพรกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันของทั้งสองในห้วงเวลาของการเข้าสิง ในขณะนั้นพรรับรู้ถึงความชั่วร้ายของการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐไทยต่อคนกะเหรี่ยงและวาทกรรมการพัฒนาที่ทำลายสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกันด้วย การถูกเข้าสิงของพรจึงมีลักษณะของการถูกชักจูงโดยภูตผีปีศาจและการปลดปล่อยความกดดันออกมาพร้อมกัน ความเป็นพันธมิตรระหว่างผีนางตะเคียนและพรสอดคล้องกับแนวคิดของ Bargen (1997) เธอมองว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่ถูกสิงกับวิญญาณที่เข้าสิงและมีกลไกการทำงานร่วมกันระหว่างทั้งสองสิ่งอยู่ ในบางกรณีผู้ที่ถูกสิงและวิญญาณที่เข้าสิงจะมีลักษณะเป็นพันธมิตรต่อกัน แม้ในหลายกรณีก็มีลักษณะขัดแย้งต่อกันด้วย เนื่องจากผู้ที่ถูกสิงอาจได้รับความทุกข์หรือความเจ็บป่วยจากการถูกสิง

การเข้าสิงกับแฟนตาซีของอำนาจ: กลยุทธ์ของผู้หญิง/ผู้มีอำนาจน้อยและการเปลี่ยนผ่าน

แฟนตาซีของอำนาจในงานศึกษานี้หมายถึง อำนาจที่ไม่คงที่ตายตัวที่อัตบุคคลหรือตัวละครทุกระดับสามารถสร้างและแสดงอำนาจผ่านเรื่องเล่าและการแสดง เพื่อชี้ให้เห็นว่าในทางหนึ่งอำนาจมีลักษณะไม่ต่างจากแฟนตาซี การเข้าสิงมีความคลุมเครือระหว่างความจริงกับแฟนตาซีที่ยังคงสร้างข้อสงสัยต่อพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้ถูกเข้าสิง เนื่องจากเธอหรือเขาสามารถประพาศปฏิบัติบางประการซึ่งล้นเกินขอบเขตอำนาจโดยปกติที่มีได้ โดยได้รับการยกเว้นและมีความชอบธรรมภายใต้เงื่อนไขของวัฒนธรรมความเชื่อ ความสามารถในการก้าวข้ามข้อจำกัดบางประการนี้ทำให้การเข้าสิงถูกตีความว่าเป็นพื้นที่ของการแสดงดราม่าของผู้มีอำนาจน้อย โดยอาศัยขอบเขตของความไม่รู้ในการตอบโต้อำนาจ Bourguignon กล่าวว่า เช่นเดียวกับการสวมหน้ากากเพื่อปลอมตัวและงานแสดงรื่นเริง การเข้าสิงให้ใบอนุญาตแก่นักแสดงสำหรับการกระทำและการแสดงออกที่พวกเขาไม่สามารถกระทำได้ในสถานะ “ธรรมดา” หรือในยามปกติทั่วไป (Bourguignon, 2004a, p. 559) จากลักษณะดังกล่าว Bargen (1997) มองว่าการเข้าสิงเป็นพื้นที่สี่เทาที่สามารถใช้เป็นกลยุทธ์ในการสร้างอำนาจให้แก่ผู้ที่ถูกกดทับได้ (แม้จะเป็นอำนาจเพียงชั่วขณะเวลาก็ตาม) เช่นเดียวกันนี้ Lewis (1971) อธิบายว่า การเข้าสิงคือกลยุทธ์รูปแบบหนึ่งในการปลดปล่อยอารมณ์ความรุนแรงจากการถูกกดทับโดยทางอ้อม

ใน *A woman's weapon: Spirit possession in the tale of Genji* (1997) Bergen ศึกษาการเข้าถึงของวิญญาณหรือสิ่งเหนือธรรมชาติที่เรียกว่า โมะโนะ โนะ เกะ หรือ โมโน โน เกะ (mono no ke) ในวัฒนธรรมญี่ปุ่นผ่านนิทานตำนานเกนจิ โดยใช้แนวคิดทางด้านมานุษยวิทยา จิตวิเคราะห์ สตรีนิยม และศาสนาความเชื่อเป็นฐานในการอธิบายปรากฏการณ์การเข้าถึง สิ่งที่ Bergen พยายามเสนอในงานศึกษาของเธอ คือ การเข้าถึงสามารถถูกใช้เป็นกลยุทธ์ในการต่อสู้ต่อรองของผู้ที่ถูกกดทับ (หรือผู้หญิง ในสังคมวัฒนธรรมญี่ปุ่นยุคเฮอัน (Heian) ด้วยการผสมผสานระหว่างการแสดงละครที่สามารถปลดปล่อยความปรารถนาทางอารมณ์และพื้นที่ล้นไหลทางอำนาจของความเชื่อเรื่องการเข้าถึง เธอเรียกกลยุทธ์ดังกล่าวว่า อาวุธของสตรีเพศ (a woman's weapon) ซึ่งทำหน้าที่หรือทำงานเพื่อต่อต้านขัดขืนต่อการกดขี่ในสังคมชายเป็นใหญ่ นอกจากนี้ เธอยังมองว่าการเข้าถึงเป็นพรสวรรค์ทางเพศของผู้หญิงด้วย

Bergen อธิบายว่า ในสังคมยุคเฮอัน เมื่อผู้หญิงถูกปฏิเสธหรือกีดกันในการเข้าถึงสิทธิและคุณค่าในตัวเอง พวกเธอจะค่อย ๆ สร้างและพัฒนาอิสรภาพให้กับตนเอง โดยการฆ่าตัวตายหรือการใช้อำนาจเหนือธรรมชาติผ่านพิธีกรรมการถูกเข้าถึงซึ่งในระหว่างนั้น พวกเธอจะสามารถกลายเป็นอื่นเหนือการคาดหมายของผู้ชาย (Bergen, 1997, p. 145) การเข้าถึงหรือการถูกเข้าถึงจึงเป็นกลวิธีที่ผู้หญิงใช้เพื่อที่จะแสดงออกหรือปลดปล่อยอารมณ์ความรุนแรงที่สังคมกดทับความสุขและความหวังในชีวิตของพวกเธอเอาไว้

ในลักษณะเดียวกันนี้ ใน “The politics of madness and spirit possession in northern India” (2020) Sharabi อธิบายว่างานศึกษาหลายชิ้นพยายามชี้ให้เห็นว่า ร่างทรงหรือม៉าซี ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับ การถูกเข้าถึง เป็นพื้นที่ทางความเชื่อที่สัมพันธ์กับผู้มีอำนาจน้อยหรือคนชายขอบ ด้วยสภาวะที่ล้นไหล นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับเพศ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เพศที่ถูกกดทับสามารถแสดงพื้นที่ทางอำนาจได้ นอกจากนี้การเข้าถึงยังเป็นพิธีกรรมที่ช่วยบรรเทาอารมณ์ความรู้สึกคับข้องใจ อารมณ์ขุ่นมัว (Sharabi, 2020, p. 2)

แนวคิดข้างต้นนี้มีความน่าสนใจที่การอธิบายแพนตาซีของอำนาจในพิธีกรรม การเข้าถึงที่สามารถสลบชั่วคราวอำนาจให้ผู้มีอำนาจน้อยกว่าสามารถหิบบีมอำนาจอื่นในการสร้างและแสดงอำนาจ แม้เพียงชั่วขณะ ในทิศทางเดียวกันนี้ภาพยนตร์เรื่องตะเคียน ก็ได้ฉายให้เห็นลักษณะที่แปรเปลี่ยนของตัวละครหญิง ในช่วงที่เธอถูกสิง เช่นเดียวกัน จากพรผู้หญิงที่มีบุคลิกแก่นแก้วผสมกับเรียวร้อย ให้ปลดปล่อยอารมณ์โกรธเกรี้ยวชั่วขณะซึ่งขัดกับบุคลิกของตัวละครตลอดทั้งเรื่อง เมื่อพิจารณา

อำนาจของพรซึ่งเป็นตัวละครหญิงในสังคมปิตาธิปไตย โดยทั่วไปพรจึงไม่มีสิทธิอันชอบธรรมในการแสดงกิริยาก้าวร้าวต่อพ่อและสามีของเธอ แต่ภายใต้เงื่อนไขของการเข้าถึงเธอสามารถทำได้และไม่ถูกนับว่าเป็นความผิดในการละเมิดขอบเขตของอำนาจ เมื่อเทียบกับตอนที่เธอได้เถียงสามีของเธอในตอนท้ายเรื่อง หลังจากที่เราได้เห็นการถูกสั่งไปแล้ว เธอถูกทำร้ายกลับจากสามีของเธอเอง อย่างไรก็ตาม ภาพยนตร์เองก็ได้ฉายภาพให้เห็นชัดเจนว่าในช่วงเวลาของการถูกสั่งนั้นตัวตอนที่แสดงออกมาไม่ใช่ตัวตนของพร แต่เป็นตัวตนของผีนางตะเคียนที่เข้าถึงร่างพรและใช้ร่างของเธอในการแสดงพฤติกรรมดังกล่าว แต่ทว่าด้วยคุณสมบัติของภาพยนตร์เองและในหลายตอนภายในเรื่อง ผีนางตะเคียนสามารถปรากฏตัวและพูดต่อปัจเจกและสาธารณะได้โดยไม่ต้องอาศัยการเข้าถึง

ดังนั้น แนวคิดข้างต้นนี้อาจมีข้อจำกัดในการอธิบายภาพยนตร์เรื่องตะเคียนอยู่ เนื่องจากพรเป็นลูกสาวของกำนันวิทยา สถานะของเธอจึงเหนือกว่ากลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในภาพยนตร์ และผู้ที่ถูกกดทับคือตัวละครกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและผีนางตะเคียนเพราะถูกไล่รื้อที่อยู่อาศัยอย่างไม่ยุติธรรม หากมองอย่างผิวเผินตัวละครพรจึงไม่ถือเป็นตัวละครผู้หญิงที่ถูกกดทับมากนัก ด้วยมุมมองอาวูชของสตรีเพศหรือการเมืองของการแสดงความบ้าคลั่งตัวละครที่เหมาะสมที่จะถูกเข้าถึงและใช้การเข้าถึงเพื่อเป็นพื้นที่ของการปลดปล่อยความเก็บกดคือตัวละครหญิงกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้สิ่งที่ต้องคำนึงต่อแนวคิดข้างต้นคือเงื่อนไขระหว่างพลังจากภายในและภายนอก ดังนั้นคำถามที่ตามมาคือ พรมีความสำคัญอย่างไรสำหรับการเข้าถึงของนางตะเคียน

Turner (1972) สานต่อแนวคิด พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน (rite of passage) ของ Gennepe ด้วยแนวคิดสภาวะพรมแดนหรือประตู่ (liminality) เขากล่าวว่าพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านของ Gennepe คือ พิธีกรรมที่มาพร้อมกับทุก ๆ ความเปลี่ยนแปลงในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนสถานที่ สภาวะ สถานภาพทางสังคม และอายุ Gennepe แสดงให้เห็นว่าในทุก ๆ พิธีกรรมของการเปลี่ยนผ่านจะประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน คือ การแยกออก (separation) ของปัจเจกหรือกลุ่มคน การเข้าสู่สภาวะระหว่างเส้นขอบ/ชายขอบ (margin หรือ limen) หรือประตูแห่งการเปลี่ยนผ่านที่แตกต่างไปจากสิ่งที่เคยมีในโครงสร้างสังคมแบบเดิมและสิ่งที่จะก้าวเข้าไปสู่ความเปลี่ยนแปลงและการกลับเข้ามาหลอมรวม (aggregation) อีกครั้ง (Turner, 1972, p. 338) Warner (1959 as cited in Turner, 1972, p. 339) ชี้ให้เห็นว่าโดยทั่วไปในทุก ๆ สังคมจะมีช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ ได้แก่ การเกิด การเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์

การแต่งงาน และการตาย อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมดังกล่าวนี้ สามารถเกิดขึ้นได้กับบริบทอื่นทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น การเข้าสู่สงคราม การเข้าสู่ฤดูฝน การเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตร การข้ามเพศ การเข้ารีต เป็นต้น สำหรับ Turner เขาสนใจศึกษาพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านในส่วนของการเปลี่ยนผ่านหรือขั้นตอนของการอยู่ระหว่าง (Betwixt and Between) หรือสภาวะชายขอบ เขาชี้ให้เห็นว่าในรูปแบบหนึ่งของช่วงชายขอบได้เอื้อให้ผู้ที่กำลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สภาวะที่ “พวกเขาไม่ถูกจำแนก (be unclassified) อีกต่อไปและยังไม่ถูกจำแนก” ปรากฏที่พวกเขาไม่ถูกจำแนก สัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของพวกเขานั้นจะถูกกวาดจากชีวิตวิทยาแห่งความตาย (ซึ่งอาจหมายถึงศพหรือร่างไร้วิญญาณ) การชำรุด การสลายตัว และกระบวนการทางกายภาพอื่น ๆ ที่มีสิ่งเจือปนด้านลบปะปนอยู่ เช่น การมีประจำเดือน (มักถูกมองว่าเป็นการขาดหรือการสูญเสียทารกในครรภ์)” (Turner, 1972, pp. 339–340) พวกเขาจึงหลุดออกจากกรอบของสังคมไปชั่วขณะ สภาวะดังกล่าวอาจเรียกว่าเป็นการปฏิเสธหรือต่อต้านโครงสร้างของสังคม แม้ในท้ายที่สุดของพิธีกรรมมันจะกลับเข้ามาหลอมรวมเพื่อยืนยันโครงสร้างของสังคมที่เป็นอยู่ก็ตาม

พิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่ Turner เสนอไว้สอดคล้องกับการเข้าถึง ในช่วงของการสิง (possessing/possessed) ผู้ถูกเข้าถึงจะเข้าสู่สภาวะชายขอบของความรู้ซึ่งไม่สามารถอธิบายได้อย่างแน่ชัด เขาหรือเธอเปรียบได้กับผู้ไร้ตัวตน (หรือคนที่ตายไปแล้วชั่วขณะ) เนื่องจากพวกเขากำลังหลับใหลอยู่ในอีกส่วนหนึ่งของตัวตน และปลดปล่อยหรือเกิดการแทรกแซงของตัวตนอื่น และฟื้นกลับมาอีกครั้งในตัวตนใหม่

ในภาพยนตร์เรื่องตะเคียน พรเป็นตัวละครที่อยู่ในระหว่างช่วงของการเปลี่ยนผ่าน (liminal period) กล่าวคือ ในวันเดียวกับที่เธอถูกสิง พรเข้าพิธีแต่งงานกับไตร แต่ทว่าหลังพิธีแต่งงานเกิดเหตุทะเลาะวิวาทระหว่างคนงานเชื้อนชาวไทยกับชาวกะเหรี่ยง ทำให้คู่บ่าวสาวและกำนันวิทยาต้องเดินทางมาไกลเกลี่ยเหตุทะเลาะวิวาทดังกล่าว ในระหว่างการทะเลาะวิวาทนั้นพรถูกจับเป็นตัวประกันและพาไปยังต้นตะเคียนซึ่งเป็นที่คุมขังนางตะเคียน จนเธอถูกผีนางตะเคียนเข้าถึง ช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านของตัวละครพรจึงหมายถึงการแต่งงานและความเสี่ยงของการมีชีวิตรอดและความตายในระหว่างที่เธอถูกจับเป็นตัวประกัน เมื่อพิจารณาตัวบทเพิ่มเติมในประเด็นนี้จะพบว่าก่อนการเข้าพิธีแต่งงานของพรและไตร ผีนางตะเคียนได้พยายามสื่อสารกับพรมาก่อนแล้วผ่านทางความฝัน ดังนั้น ในทางหนึ่งแนวคิดสภาวะพรแดนหรือประตู (liminality) ของ Turner จึงสามารถช่วยตอบคำถามได้ว่าทำไมพรจึงเป็นคนที่ผีนางตะเคียนเลือกเข้าถึง

ในช่วงระหว่างการเปลี่ยนผ่านของพรหรือในระหว่างที่เธอถูกสิง หลังจากที่ได้ระเหิดวาทะอันรุนแรงและทรงพลังออกไปแล้ว ร่างกาย (body) ของพรหมดสติกลายเป็นเจ้าหญิงนิทรา แต่วิญญาณของพรแฝงอยู่กับวิญญาณของผีนางตะเคียน หลายฉากในภาพยนตร์มักนำเสนอตัวละครผีนางตะเคียนที่ปรากฏกายด้วยเรือนร่างอันเปลือยเปล่า (naked) แม้ตัวละครพรจะไม่ได้เปลือยผ้าด้วยตัวของเธอเอง แต่ทั้งผีที่เข้ามาสิงร่างอันไร้วิญญาณ และภาพที่ตัดสลับร่างไปมาระหว่างพรและผีเปลือย มีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Turner เขาอธิบายว่า อัตลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่านอาจแสดงออกผ่านการเปลือยร่างเพื่อแสดงให้เห็นว่าในระหว่างหรือในห้วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านพวกเขาไม่มีสถานะ ทรัพย์สิน เครื่องหมายหรือตราประจำตำแหน่ง เครื่องแต่งกายทางโลกที่ระบุศหรือกำหนดบทบาท และตำแหน่งในระบบวงศ์ กล่าวคือ ไม่มีอะไรที่สามารถกำหนดหรือจำแนกพวกเขาจาก “ผู้ฝึกหัด” ที่กำลังจะกลายเป็น “คนใหม่” ได้ (Turner, 1991, p. 95)

การแปลงร่างสลับไปมาของพรกับผีเปลือยอาจตีความเชิงสัญลักษณ์ได้นั้นคือการที่ตัวของพรเองกำลังแสดงหรือปลอมตัว (disguised) เป็นผีปิศาจ สอดคล้องกับที่ Turner อธิบายว่า พวกเขามักจะปลอมตัวอยู่ภายใต้หน้ากากหรือเครื่องแต่งกายพิลึกวิปลาส และอื่น ๆ (Turner, 1972, p. 341) นอกจากนี้ ในระหว่างที่พรอยู่ในสถานะของวิญญาณ ตัวของเธอเองได้หลุดพ้นจากสถานะทางสังคมอื่นทั้งหมด ภายใต้งานไขของการตีความว่าเธอกำลังแสดงหรือสวมหน้ากากเป็นผีนางตะเคียน พรแสดงอำนาจของเธอเหนือผู้ชายทุกคน โดยเฉพาะพ่อและสามี ปรากฏในฉากที่พ่อของเธอต้องพนมมือไหว้เพื่อขอขมา

อย่างไรก็ตาม นอกจากการตอบคำถามว่าทำไมพรจึงเป็นคนที่ถูกสิงด้วยแนวคิดสภาวะพรมแดนหรือประตู (liminality) เมื่อวิเคราะห์ในอีกระดับหนึ่งโดยมองการเข้าถึงในฐานะการเมืองของความสัมพันธ์ระหว่างกะเหรี่ยงกับรัฐไทย จะเผยให้เห็นว่าการที่ผู้กำกับเลือกให้ผีเข้าสิงพรได้ย้อนกลับไปวิพากษ์การทำงานของปกครองแบบรัฐไทยสมัยใหม่ (the modern Thai state) ซึ่งต้องอภิปรายให้เห็นรากฐานความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ระหว่างคนทั้งสองกลุ่ม

การเมืองเรื่องการเข้าถึงกับความสัมพันธ์ระหว่างกะเหรี่ยงกับรัฐไทย

ในบริบททางประวัติศาสตร์ กะเหรี่ยงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับรัฐไทยมาอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างกะเหรี่ยงกับรัฐไทยมีความคลุมเครือ กล่าวคือ เนื่องจากกะเหรี่ยงเป็นชาติพันธุ์ที่มีการอพยพย้ายที่อยู่อาศัยและมักอาศัยบนที่สูงระหว่างชายแดนรัฐไทยกับเมียนมาในอดีตซึ่งมีการปกครองแบบรัฐแสงเทียน กล่าวคือ รัฐแสงเทียนเป็นรูปแบบเชิงอุปมาในการอธิบายอำนาจการปกครองของรัฐในอดีต ซึ่งมีการแผ่ขยายอำนาจคล้ายแสงเทียน กล่าวคืออุปมารัฐแต่ละรัฐเป็นเทียน 1 เล่ม การกระจายความเข้มข้นของแสงเทียนสามารถเปรียบได้กับความเข้มข้นของอำนาจจากศูนย์กลางอาณาจักรไปสู่ดินแดนที่ห่างไกลออกไปที่มีความเข้มข้นน้อย และดินแดนที่แสงไปไม่ถึงคือดินแดนที่อยู่นอกอำนาจปกครอง การปกครองในลักษณะนี้เอื้อให้กะเหรี่ยงมีสถานภาพที่สลับเปลี่ยนระหว่างคนของรัฐไทย คนของรัฐเมียนมา และคนนอกอำนาจรัฐในแต่ละช่วงเวลาในอดีต ซึ่งในบางช่วงเวลาอาจตกอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรมากกว่า 2 อาณาจักรในเวลาเดียวกัน ธงชัย วินิจจะกุล (Winichakul, 1991 as cited in Laungaramsri, 2000, p. 48) เรียกพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวนี้ว่า เส้นขอบที่ทับซ้อนกัน (overlapping margins) ทำให้รัฐสยาม (หรือรัฐไทย) เองก็ต้องการรักษาความเป็นพันธมิตรกับคนกะเหรี่ยงเพื่อเป็นกลยุทธ์ทางการเมือง ยกตัวอย่าง การต่อสู้ของกะเหรี่ยงร่วมกับพระศรีสุวรรณศิริที่ด่านเจดีย์สามองค์ในสมัยอยุธยา และการต่อสู้ของเจ้าพ่อพะวอชาวกะเหรี่ยงผู้เป็นนายด่านบริเวณแม่ละเมาที่มีส่วนช่วยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสู้รบกับพม่าในสมัยกรุงธนบุรี เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 สยามได้สร้างพื้นที่ความเป็นชาติสมัยใหม่จากการสร้างแผนที่ (ตามแนวคิดภูมิกายา (geo-body)) กะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่บนพื้นที่ชายแดนจึงถูกมองใหม่ที่ชัดเจนและตายตัวขึ้นด้วยภาพของความเป็นอื่นและไม่ใช่คนไทย (Laungaramsri, 2000, p. 57) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเมื่อสยามเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่การเป็นรัฐไทยสมัยใหม่ (the modern Thai state) ซึ่งมีการปฏิรูปประเทศในหลายด้านรวมถึงการล้าสมัยประชากร กลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงหรือคนป่าซึ่งป็นแก้วใช้คำเรียกกลุ่มคนเหล่านี้ว่า กลุ่มคนรอบนอก (peripheral peoples) หรือคนป่า/ชาวเขา (jungle people) ต้องประสบกับปัญหาการจัดประเภทกลุ่มคน กล่าวคือกลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงไม่ถูกจัดว่าเป็นคนไทยและเป็นกลุ่มคนไม่มีอารยธรรม (uncivilized) คนกลุ่มดังกล่าวจึงถูกแบ่งแยกให้เป็นคนชายขอบ (marginal subjects) ดังนั้น ปัญหาหนึ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงซึ่งรวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์

กะเหรี่ยงในประเทศไทยประสบคือความขัดแย้งเรื่องพื้นที่ ปีนแก้วยกตัวอย่างกรณีคนกะเหรี่ยงถูกจับกุมในจังหวัดเชียงใหม่ปี 1998 ว่ามีมากกว่า 20 รายของคนเหล่านี้ที่ถูกจับในข้อหาบุกรุกป่าและในปีต่อมากลุ่มชาติพันธุ์หิน (Htin) ในจังหวัดน่านถูกกล่าวหาในข้อหาทำลายป่าไม้ (Laungaramsri, 2000, p. 45) ภาพลักษณ์ของการเป็นผู้บุกรุกและทำลายผืนป่าได้กลายเป็นวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้น และยึดติดอยู่กับภาพของชาวเขาในพื้นที่สื่อสาธารณะของไทยหลายทศวรรษ จนเมื่อ (ทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา) มีการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องสิทธิมนุษยชนของกลุ่มชาติพันธุ์ จึงต้องมีการขับเคลื่อนเพื่อสร้างความเข้าใจใหม่ จากวาทกรรมชาวเขาผู้ทำลายธรรมชาติเป็นวาทกรรมชาวเขาที่เป็นมิตรต่อธรรมชาติร่วมด้วย

ในกรณีใกล้เคียงกันนี้ ในทศวรรษ 2000 “บางกลอย” กลายเป็นชื่อที่คุ้นตาที่ปรากฏในข่าวและสื่อต่าง ๆ มากมาย จากกรณีความขัดแย้งเรื่องพื้นที่ระหว่างกะเหรี่ยงกับรัฐไทย เนื่องจากกะเหรี่ยงซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าในเขตอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี ถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐไทยไล่รื้อที่อยู่อาศัยด้วยข้อหาบุกรุกพื้นที่เขตอุทยานและทำลายป่าไม้ รวมไปถึงกรณีอุ้มหายนายบิลลี่ อย่างไรก็ตาม มีการต่อสู้และเรียกร้องสิทธิในประเด็นเกี่ยวกับสิทธิของการเป็นชนเผ่าพื้นเมือง ซึ่งหมายถึงสิทธิในการอยู่อาศัยในพื้นที่ก่อนการเกิดรัฐไทยสมัยใหม่ คนที่เป็นทั้งจำเลยและพยานสำคัญในบมปัญหาดังกล่าวคือ ปุคออี ซึ่งอ้างว่าตนอาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวมาตั้งแต่เกิดคือปี 1911 ทั้งนี้ การอ้างสิทธิในการกำจัดคนและจัดการพื้นที่ของรัฐไทยเป็นผลมาจากชาตินิยมของแนวคิดภูมิภาคและวาทกรรมชาวเขา

การอธิบายภาพความสัมพันธ์ระหว่างกะเหรี่ยงกับรัฐไทยที่ยกมาข้างต้นนี้มีจุดประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นว่า กะเหรี่ยงกับรัฐไทยมีความสัมพันธ์ที่คลุมเครือมาอย่างยาวนาน ซึ่งเกี่ยวเนื่องในด้านของผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม จุดเปลี่ยนที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่การเป็นรัฐไทยสมัยใหม่ ที่ได้สร้างภาพลักษณ์ให้คนกะเหรี่ยงเป็นคนอื่นของรัฐไทยและเป็นภัยต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ นอกจากนี้ เนื่องจากกะเหรี่ยงมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลเดียวกัน หรือแม้แต่คนละภาษาซึ่งอาศัยอยู่บนที่สูงในอาณาบริเวณแถบเดียวกัน (ชายแดนไทย-เมียนมา) และค่อนข้างมีการเดินทางโยกย้ายที่อยู่อาศัย (remote jungle people) ซึ่งยากต่อการระบุอัตลักษณ์บุคคลเป็นอุปสรรคต่อการปกครองของรัฐไทยสมัยใหม่ ด้วยสภาพภาพของคนบนพื้นที่พรมแดนซึ่งอาจเป็นมิตรในฐานะปราชญ์บนผืนป่า ที่ช่วยปกป้องศัตรูและอาจกลายเป็นสะพานที่เอื้อให้คนอื่นสามารถเข้ามาบูรณาการได้ กะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงแถบชายแดนจึงถูกมองว่าไม่ใช่

ทั้งคนของรัฐไทยหรือแม้แต่รัฐเมียนมาด้วย (Laungaramsri, 2000, p. 48) ดังนั้น นอกจากปัญหาความขัดแย้งเรื่องพื้นที่ในการอยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินแล้ว กลุ่มชาตพันธ์ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงยังเกี่ยวพันกับปัญหาเรื่องความมั่นคงด้วย

จากบริบททางประวัติศาสตร์ข้างต้น ชี้ให้เห็นว่าภายใต้การปกครองของรัฐไทยสมัยใหม่กะเหรี่ยงมีสถานภาพไม่ต่างจากผีที่เข้ามาสิงอยู่ในกายทางภูมิศาสตร์ (geo-body) ของรัฐไทย การเมืองเรื่องการเข้าถึงในงานศึกษานี้อธิบายการเมืองด้วยมุมมองของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ดังนั้นการเมืองเรื่องการเข้าถึงในอีกด้านหนึ่ง จึงหมายถึงการเข้าถึงที่มีได้หมายถึงเพียงพิธีกรรมความเชื่อ แต่เป็นการเข้าถึงที่มีมิติเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกะเหรี่ยงกับรัฐไทย ในภาพยนตร์ตัวละครผีนางตะเคียนซึ่งถูกตีความว่าเป็นตัวแทนของคนกะเหรี่ยงถูกเลือกให้สิงพรซึ่งเป็นหญิงชาวไทย ในขณะที่พรอยู่ในช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากการแต่งงานตามแนวคิดของ Gennep (1960 as cited in Turner, 1972, p. 338-339) การแต่งงานเป็นการเปลี่ยนผ่านไปสู่การสร้างชีวิตใหม่ ในทิศทางใกล้เคียงกันนี้ Yuval-Davis (2003) อธิบายว่า ความเป็นชาติสัมพันธ์กับมิติทางเพศ ร่างกายของผู้หญิงเปรียบเสมือนมดลูกซึ่งทำหน้าที่ผลิตเด็กหรือประชากรของชาติสืบไป ดังนั้นร่างกายของผู้หญิงจึงมีลักษณะเป็น ‘bearers of the collective’ ในรัฐชาติ สถานะของพรนอกจากจะเป็นลูกสาวของกำนันวิทยาที่ผู้เป็นพ่อต้องปกป้องดูแลลูกสาว เพื่อให้เธอได้แต่งงานกับคนเชื้อสายไทย ซึ่งถือเป็นการรักษาความบริสุทธิ์ของสายเลือดแล้วพรกำลังเปลี่ยนไปสู่สถานะใหม่คือความเป็นเมีย และจะกลายเป็นแม่ในอนาคตต่อไป พิจารณาจากการที่กำนันวิทยาไม่เห็นด้วยที่คำทองแอบรักพร วิทยาตรงเข้าไปทำร้ายคำทองทันทีเมื่อเขาเข้าใจว่าคำทองทำร้ายไตรด้วยความริษยาที่ไตรรักกับพร วิทยาต่อว่าคำทองว่า “ไอ้คำทอง มึงทำอะไรคุณไตร อีพรอย่าห้ามกู! ไอ้คำทอง กูรู้ว่ามึงรักอีพร แล้วการที่มึงทำร้ายคุณไตรก็เพราะมึงรู้ว่าคุณไตรเขารักอีพรใช้ไหม” ซึ่งการตัดสินใจของวิทยาเป็นไปโดยปราศจากการไตร่ตรอง

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับกะเหรี่ยงผ่านตัวละครกำนันวิทยาและผีนางตะเคียน ซึ่งในที่นี้ตีความว่ากำนันวิทยาเป็นตัวแทนของผู้ถืออำนาจรัฐไทย และผีนางตะเคียนเป็นตัวแทนของกะเหรี่ยง ภาพยนตร์ฉายให้เห็นว่าผีนางตะเคียนมีความสั่นไหวในการต่อรอง กล่าวคือ เธอสามารถกลายเป็นอื่นที่บันดาลผลในแง่ร้ายให้แก่ผู้ที่ลบหลู่เอาเปรียบเธอ แต่ในขณะเดียวกันหากมีการต่อรองในลักษณะที่อ่อนโยนยุติธรรมเธอก็สามารถเป็นมิตรได้ แต่ทว่ากำนันวิทยายพยายามแสดงอำนาจของตนเหนือผีนางตะเคียนเพราะคิดว่าผีนางตะเคียนต้องอยู่ภายใต้

การควบคุมของตนเอง พิจารณาจากบทสนทนาระหว่างข้าราชการชั้นเจ้านายที่เข้ามาดูพื้นที่ป่าพูดกับโลโกชาวกะเหรี่ยงในตอนต้นเรื่อง เมื่อโลโกพยายามเตือนข้าราชการชั้นเจ้านายให้หยุดหลบหลู่เจ้าป่าว่า “ตอนนี้เราอยู่กันกลางป่านะครับเจ้านาย ไม่ใช่ในเมือง ป่าทุกปาล้วนมีเจ้าของปกป้องรักษา” แต่กลับได้รับคำตอบว่า “นั่นไง เจ้าป่าที่นี่ [ข้าราชการชั้นเจ้านายขึ้นไปที่กำนันวิทยา] นั่งอยู่กับคุณนิพนธ์นุ่น และถ้า ผีสางนางไม้มีจริง ฉันจะบอกกำนันให้จับมาให้ฉันทำเมียสักตัว” และในกรณีที่กำนัน วิทยาได้ตอบนางตะเคียนด้วยความรุนแรง กับฉากที่พรตูกสิงเพื่อใช้ร่างของเธอเป็น เชลย กำนันวิทยาได้ด่าลงไปในน้ำเพื่อขอขมาและอัญเชิญดวงวิญญาณผีนางตะเคียน ให้ไปสิงสถิตในที่ใหม่ ภาพยนตร์ฉายให้เห็นว่าการแสดงของผีนางตะเคียนเปลี่ยนไป จากใบหน้าอันโกรธเกรี้ยวเป็นใบหน้าที่ยิ้มอย่างอ่อนโยน การนำเสนอในลักษณะ ดังกล่าวของภาพยนตร์นี้สัมพันธ์กับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับกลุ่มชาติพันธุ์ กะเหรี่ยงที่มีความสัมพันธ์ ในขณะเดียวกันก็วิพากษ์แนวคิดกฎหมายในแง่ของ ความเป็นเจ้าของเหนือพื้นที่

การวิพากษ์แนวคิดกฎหมายของภาพยนตร์เรื่องตะเคียนยังถูกนำเสนอย้ำ ในตอนท้ายเรื่อง กล่าวคือ หลังจากเหตุการณ์ที่ผีนางตะเคียนดลบันดาลให้เกิด อุทกภัยพร้อมโคลน ไตร พร และคำทองรอดชีวิต แต่ทั้งสามอยู่ใต้เรือยางที่คว่ำครอบ อยู่จึงทำให้ขาดอากาศหายใจ ทว่ามีถังออกซิเจนสำหรับดำน้ำติดอยู่ในเรือด้วย 2 ถัง พรและคำทองใช้หนึ่งถังสลับกันหายใจ ในขณะที่ไตรใช้อีกถังหนึ่ง เมื่อไตรพบว่า ออกซิเจนในถังของตนเองใกล้จะหมด เขาจึงแย่งถังของทั้งสองมาเป็นของตน ขณะนั้นเองผีนางตะเคียนได้งอกทะลุร่างของไตรขึ้นมา และเติบโตเป็นต้นไม้ใหญ่อีกครั้ง ดังนั้นนอกจากการที่ผีนางตะเคียนเข้าสิงพรในรูปแบบของผีสิงที่รับรู้กันโดยทั่วไปแล้ว การงอกออกมาจากร่างของไตรของผีนางตะเคียนอาจตีความในลักษณะของการเข้าสิง และการยึดครองร่างได้เช่นเดียวกัน แม้ “ร่าง” ไตรที่ถูกยึดครองนี้จะได้เป็นร่างกาย ทางภูมิศาสตร์ ในที่นี้ตีความว่าไตร (หรือสาม) เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นรัฐชาติไทย 3 สิ่ง ได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ชาติในจินตนาการแผนที่ชาติที่มาในรูปแบบของ ไตรจึงถูกวิพากษ์ว่ามีลักษณะเห็นแก่ตัว ไร้ศีลธรรมความเมตตา ฉกฉวยเอา ผลประโยชน์แม้ในสถานการณ์คับขันรัฐ ความเป็นรัฐชาติดังกล่าวเบียดเบียนทั้ง ผู้หญิงและกลุ่มชาติพันธุ์

อย่างไรก็ตาม กลยุทธ์ในการโต้ตอบอำนาจโดยการใช้อนุมีความลุ่มเสี่ยง เมื่อพิจารณาข้อคิดเห็นตาม Sharabi (2020) เขามองว่าการเข้าสิงเป็นปฏิบัติการ ทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง เนื่องจากมันสามารถใช้เป็นกลวิธีหนึ่งในการขับไล่ร่างกาย

(หรือคน) ที่ถูกเข้าถึงให้ออกจากสังคมได้ด้วย เช่นเดียวกันนี้ Sluhovsky ให้ความหมาย การไล่ผี (exorcism) จากคนที่ถูกผีสิงในทางสังคมว่า การไล่ผีหมายถึงเทคนิคในการรักษา เพื่อที่จะต่อต้านวิญญาณชั่วร้ายที่ครอบงำบุคคล สัตว์ หรือวัตถุที่ถูกสิง (Sluhovsky, 2007, pp. 35–36) ดังนั้นแม้ว่าในทางหนึ่งการเข้าถึงสามารถสร้างอำนาจให้กับผู้ที่ถูกเข้าถึง แต่ในขณะเดียวกัน สภาวะที่อ้างว่าตนผิดปกติดังกล่าวก็เอื้อให้ผู้มีอำนาจในสังคมเข้ามานิยามและจัดระเบียบ เพื่อควบคุมสถานการณ์ดังกล่าวด้วยการสร้างความหมายด้านลบและกำจัด Giordan and Possamai กล่าวว่า ในสังคมชายเป็นใหญ่ ศาสนาหรือความเชื่อเกี่ยวกับการเข้าถึงของผู้หญิง ผีหรือวิญญาณที่สิงมักถูกตีความว่าเป็นวิญญาณร้ายที่ก่อให้เกิดอันตรายหรือมีอำนาจทำลายล้าง การไล่ผีถูกใช้ในบริบทนี้เพื่อควบคุมและบารับผู้ปฏิบัติการหญิงเหล่านี้ (Giordan & Possamai, 2016, p. 448)

ดังนั้น ในทางหนึ่งการเข้าถึงวิพากษ์อำนาจการปกครองที่กีดกันคนชายขอบให้กลายเป็นอื่น อีกทางหนึ่งการเข้าถึงก็สามารถที่จะย้อนกลับมาวิพากษ์ผีสิงเองด้วย อย่างไรก็ตาม ภาพยนตร์เรื่องตะเคียน เลือกลงมือและผลในการสร้างเรื่องเล่าและตัวละครตามหลักกรรมทางพุทธศาสนา ดังนี้ 1. สร้างให้ตัวละครคนชายขอบเป็นผู้ถูกกระทำก่อน เช่น การถูกไล่หรือที่อยู่อาศัย การลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการฆ่าข่มขืนหญิงสาวชาวกะเหรี่ยง 2. สร้างตัวละครผีโดยใช้ผีนางตะเคียนซึ่งเป็นผีมีอำนาจมากและอ้างว่าเธออยู่มาก่อนการเข้ามาอ้างสิทธิ์ เธอจึงมีสถานะเป็นเจ้าของป่า และ 3. สร้างให้ตัวละครซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐไทยเป็นผู้กระทำอันมิชอบต่อหลักกรรมและความเชื่อดังการกระทำข้างต้น เงื่อนไขดังกล่าวจึงช่วยลดพลังของการวิพากษ์ผีสิงนี้ลงไป (ด้วยกฎของ “เวรกรรม”)

สรุป

คำถามสำคัญของการศึกษานี้คือ การเข้าถึงมีความสำคัญอย่างไรในการต่อรองและโต้ตอบอำนาจกับรัฐในภาพยนตร์เรื่องตะเคียน เนื่องจากผีนางตะเคียนมีการใช้วิธีต่าง ๆ ในการต่อสู้กับอำนาจรัฐมาก่อนแล้ว ได้แก่ การทำร้ายร่างกาย และการหลอกและทำไมผีนางตะเคียนจึงเลือกสิงพร ในขณะที่มีตัวละครผู้ชายและผู้หญิงทั้งชาวไทยและชาวกะเหรี่ยงอีกหลายคน งานศึกษานี้ได้นำเสนอและอธิบายแนวคิดเรื่องเข้าถึงที่สามารถนำมาอภิปรายปรากฏการณ์ที่สอดคล้องกับการเข้าถึงในภาพยนตร์ โดยประเด็นสำคัญของการศึกษาเพื่อชี้ให้เห็นว่า ในทางหนึ่งการเข้าถึงถือเป็นกลยุทธ์ของผู้มีอำนาจน้อยโดยเฉพาะผู้หญิงและกลุ่มชาตัพันธ์ในการสร้างอำนาจให้กับตนเอง แม้จะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ เนื่องจากภายใต้เงื่อนไขความเชื่อในสิ่ง

เหนือธรรมชาติ การเข้าถึงเอื้อให้ผู้ที่มีอำนาจน้อยหยาบยืมอำนาจที่เหนือกว่าของผีมาใช้ในการพูดเพื่อสื่อสารข้อความบางประการ เช่น การเตือนหรือคำสั่ง และการแสดงออกเพื่อปลดปล่อยความตึงเครียดทางสังคมเพื่อการเยียวยา โดยที่ผู้มีอำนาจน้อยไม่ถูกลงโทษทางกฎหมายหรือในทางสังคม นอกจากนี้ การเข้าถึงยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรองอำนาจผ่านการยึดครองร่าง และการเข้าถึงยังทำให้ผู้ที่ถูกสิงเปลี่ยนแปลงไปซึ่งอาจเป็นผลมาจากการถูกชักจูงทางความคิดจากสิ่งอื่นภายนอก

ในภาพยนตร์พรตือเป็นตัวละครสำคัญในฐานะผู้ที่กำลังจะเปลี่ยนสถานะของตนเองสู่มารดาของไตรหรือของชาติ ห้วงเวลาดังกล่าวจึงเป็นช่วงเวลาสำคัญที่เอื้อให้เธอเป็นเป้าหมายของการเข้าถึง นอกจากการเข้าถึงจะช่วยให้ผีนางตะเคียนเอาชนะการสร้างเขื่อนได้แล้ว พรตือซึ่งเปรียบเสมือนผู้คนที่ลุ่มหลงในวาทกรรมการพัฒนาจากการที่เธอหลงรักไตร (ตัวแทนของรัฐบาล) ผู้ชายที่มีภาพลักษณ์ที่สวยงาม แต่เบื้องหลังได้ปกปิดความดำมืดและการคดโกงของตนเองเอาไว้ อาทิ การปกปิดผลกระทบอันเลวร้ายที่แท้จริงจากการสร้างเขื่อน การไม่มีความรับผิดชอบและความเห็นแก่ตัว เป็นต้น เธอจึงเปลี่ยนแปลงความคิดจากเดิมไปเมื่อเธอผ่านพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน

การอภิปรายการเข้าถึงในภาพยนตร์ด้วยมุมมองจากบริบททางประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างกะเหรี่ยงกับรัฐไทย ยังชี้ให้เห็นว่าในมุมมองรัฐไทย กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงมีสถานภาพไม่ต่างจากผีนางตะเคียนที่เข้ามาสิงสู่ในร่างกายทางภูมิศาสตร์ของรัฐไทย แต่ทว่าสิ่งที่ภาพยนตร์พยายามวิพากษ์คือการนำเสนอด้วยภาพของผีนางตะเคียนซึ่งอ้างว่าตนเองเป็นผู้ที่อยู่อาศัยมาก่อน ก่อนการเข้ามายึดครองพื้นที่ของเจ้าหน้าที่รัฐไทย ดังนั้นแม้ว่ารัฐไทยจะพยายามไล่หรือคนขายขอบเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม ด้วยภาพของผีนางตะเคียนไม่ทิ้งอกบนร่างของไตร รัฐไทยก็ไม่สามารถจัดการและควบคุมความคลุมเครือของความเป็นรัฐชาติได้

ทั้งนี้ ความเป็นไปได้อื่น ๆ ในการท้าววิจัยเกี่ยวกับ “วาทกรรมการพัฒนา” และปัญหาเรื่องการกดขี่ชนกลุ่มน้อยผ่านตัวบท ผู้วิจัยอาจเชื่อมโยงความเข้มข้นระหว่างผี การเข้าถึง กับการพัฒนาเพื่ออธิบายว่าปรากฏการณ์ผีสิงบอกเล่าอะไรเกี่ยวกับสังคมไทยในช่วงพัฒนาหรือเหตุการณ์ร่วมสมัย

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง รัฐ กลุ่มชาติพันธุ์ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจในวรรณกรรมและภาพยนตร์ผีไทย ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยส่วนหนึ่งจาก “ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิต” บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

References

- Bargen, D. G. (1997). *A woman's weapon: Spirit possession in the tale of Genji*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Beneduce, R., & Taliani, S. (2006). Embodied powers, deconstructed bodies spirit possession, sickness, and the search for wealth of igerian immigrant women. *Anthropos*, 101(H.2), 429–449.
- Bourguignon, E. (1976). *Possession*. San Fancisco: Chandler & Sharp.
- Bourguignon, E. (2004a). Suffering and healing, subordination and power: Women and possession trance. *Ethos*, 32(4), 557–574.
- Bourguignon, E. (2004b). Possession and trance. In C. R. Ember, & M. Ember (Eds), *Encyclopedia of medical anthropology: Health and Illness in the world's cultures topics–volume 1; cultures–volume 2* (pp. 137–145). US: Springer.
- Bourguignon, E., & Pettay, L. (n.d.). *Spirit possession, trance and cross-cultural research*. Retrieved July 9, 2020, from <http://www.paulbourguignon.com/writing/Publications/1964%20-%20Spirit%20Possession,%20Trance%20and%20Cross-Cultural%20Research.pdf>
- Charoensin-o-larn, C. (1999). *Development discourse: Power, knowledge, truth, identity and the otherness*. Bangkok: Vibhasa. [in Thai].
- Cohen, E. (2008). What is spirit possession? defining, comparing, and explaining two possession forms. *Ethnos*, 73(1), 1–25.
- Giordan, G., & Possamai, A. (2016). The over-policing of the devil: A sociology of exorcism. *Social Compass*, 63(4), 444–460.

- Kraipakorn, D. (2005). *Dam and conflict: Social movement and natural resource management, case studies of the movement against the construction of the dam, Namjone in Kanchanaburi between the 1982s–1988s*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre. [in Thai].
- Lambek, M. (1980). Spirits and spouses: Possession as a system of communication among the Malagasy speakers of Mayotte. *American Ethnologist*, 7(2), 318–331.
- Lewis, I. M. (1971). *Ecstatic religion: A study of shamanism and spirit possession*. New York: Routledge.
- Luangaramsri, P. (2000). *Redefining nature: Karen ecological knowledge and the challenge to the modern conservation paradigm* (Doctoral dissertation). Washington: University of Washington.
- Sluhovsky, M. (2007). *Believe not every spirit possession, mysticism and discernment in early modern catholicism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sharabi, A. (2020). The politics of madness and spirit possession in northern India. *Medical Anthropology*, 40(2), 1–14.
- Turner, V. (1972) [1967]. Betwixt and between: The liminal period in rites de passage. In W. A. Lessa, & E. Z. Vogt (Eds.), *Reader in Comparative religion: An anthropological approach* (3rd ed) (pp. 338–342). New York: Harper & Row.
- Turner, V. (1991). *The ritual process: Structure and anti-structure* (7th ed). New York: Cornell University Press.
- Yuval–Davis, N. (2003). Nationalist projects and gender relations. *Nar. Umjet*, 40(1), 9–36.